

Лазаренко К.О.

студентка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ ГЕНОЦИДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ЗА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ

У результаті повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України та вчинення ними ряду серйозних порушень міжнародного права постало питання: чи можна вважати частину таких порушень конкретними формами злочину геноциду? Для відповіді на вищезазначене питання необхідно в першу чергу з'ясувати сутність геноциду як одного з основних злочинів за міжнародним правом.

У період Другої світової війни термін «геноцид» був запропонований польським юристом Рафаелем Лемкіним для позначення злочинів, вчинених німцями проти євреїв. Це слово походить від грецького *genos* («народ», «раса») та латинського *caedere* (вбивати) [1, с. 79].

У Статуті Нюрнберзького трибуналу, як і в його рішенні геноцид не згадувався. Проте Генеральна Асамблея ООН в резолюції 96 (I) від 11.12.1946 р. визнала геноцид злочином за міжнародним правом і запропонувала Економічній і Соціальній Раді ООН розробити проєкт Конвенції. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 р. стала першим джерелом міжнародного права, в якому містилось визначення злочину геноциду, котре зрештою було дослівно викладено в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Більше того, у Конвенції наголошується на обов'язку держави запобігати злочину геноциду та зазначається порядок вирішення спорів щодо відповідальності тієї чи іншої держави за вчинення геноциду [2].

Для визнання діяння злочином за міжнародним правом важливою є наявність у нього зв'язку з контекстом організованого насильства, який в юридичній літературі називається міжнародним елементом злочину. На відміну від інших злочинів за міжнародним кримінальним правом, геноцид не вимагає об'єктивної наявності контексту організованого насильства, адже в даному випадку контекст, що полягає у «знищенні групи, що знаходиться під захистом», зміщується в площину ментального елемента [3, с. 192].

До структури злочину геноциду входить матеріальний елемент та ментальний елемент. Перш за все, в межах матеріального елемента важливо звернути увагу на групи, що знаходяться під захистом. Хоч під час підготовки Римського статуту МКС пропонувалось включити до захищених груп і соціальні, політичні групи, більшість делегатів вирішили не відступати від підходу, проведеного у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього та залишити чотири групи: національні, етнічні, расові і релігійні. Визначення до якої із захищених груп належить народ Тутсі стало проблемним питанням для Міжнародного трибуналу щодо Руанди. У своєму першому рішенні від 02.09.1998 р. у справі *Prosecutor v. Akayesu* Трибунал, спираючись на положення підготовчих матеріалів Конвенції 1948 р. дійшов висновку, що суд може вирішувати : обмежуватись йому виключно чотирма захищеними групами чи включати до них схожі за стабільністю групи також [4, с. 160]. Проте такий підхід не був сприйнятий в першу чергу у зв'язку з порушенням принципу законності. Відтак, у рішенні від 21.05.1999 р. у справі *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, Трибунал, визнаючи народ Тутсі етнічною групою, поряд із об'єктивними критеріями (спільна мова, культура, релігія), використовував і суб'єктивний критерій (самоідентифікація чи

ідентифікація іншими, в тому числі і злочинцем) [5, с. 46]. Зрештою, такий об'єктивно-суб'єктивний підхід було визнано частиною звичаєвого міжнародного права у доповіді Міжнародної комісії з Дарфуру від 25.01.2005 р. [6, с. 127].

Щодо діяння як складової матеріального елементу злочину, то Конвенція 1948 р. та Римський статут МКС передбачають наступні форми геноциду: вбивство членів такої групи; завдання серйозних тілесних пошкоджень або розумових розладів членам такої групи; умисне створення для такої групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове її знищення; заходи, спрямовані на запобігання дітонародження в такій групі; насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи [2; 7]. Хоч вживаються слова у множині «членів такої групи», «дітей», однак згідно із положеннями Елементів злочинів нормативна вимога виконується навіть у випадку, коли діяння вчиняється щодо однієї особи-представника захищеної групи. Відповідно до положень Конвенції 1948 р. та Римського статуту МКС будь-яке із вищезазначених діянь, вчинене однією особою зі спеціальним умислом може бути визнане геноцидом, а відтак не є необхідним наявність плану чи державної політики, в межах яких дана особа діє [8, с. 41]. В той же час в положеннях Елементів злочинів щодо геноциду наголошується, що діяння вчинене в контексті явної лінії аналогічної поведінки, спрямованої проти такої групи або є поведінкою, котра самостійно могла призвести до такого знищення. Враховуючи те, що такий підхід не відповідає звичаєвому міжнародному праву та формулюванням Римського статуту МКС, погоджуємось з позицією тих вчених, що розглядають вищезазначене положення Елементів злочинів як процесуальну умову, що обмежує юрисдикцію МКС, а не як сутнісну характеристику злочину [3, с. 371].

Ментальний елемент злочину геноциду включає поряд з умисною і свідомою реалізацією матеріальних елементів (ст. 30 Римського статуту МКС) також і спеціальний умисел. Оскільки в ст. 30 Римського статуту прямо передбачена можливість застосування інших положень щодо суб'єктивного елементу злочинів, враховуючи положення Елементів злочинів та міжнародне звичаєве право, в літературі наводиться думка про достатність усвідомлення суттєвої імовірності настання наслідку в результаті поведінки для таких форм геноциду як вбивство членів захищеної групи, завдання серйозних тілесних пошкоджень або розумових розладів членам такої групи; крім того прямо зазначається у положенні Елементів злочинів, що при насильницькій передачі дітей

захищеної групи до іншої групи достатнім є той факт, що суб'єкт злочину мав знати про вік неповнолітньої особи. Спеціальний умисел передбачає намір особи знищити повністю чи частково захищену групу. В рішеннях Трибуналу по колишній Югославії зазначається, що під частковим знищенням мається на увазі знищення значної частини групи, при цьому враховуються як кількісні, так і якісні критерії [10, с. 8].

Дискусійним є питання чи можна розглядати особу як співучасника за відсутності у нього спеціального умислу? У вищезгаданому рішенні Трибуналу щодо колишньої Югославії зазначалось, що для притягнення підбурювача чи пособника до відповідальності достатньо, аби він знав про спеціальний умисел основного виконавця злочину [10, с. 52]. Проте такий підхід не може бути прийнятним для МКС, адже з положень Римського статуту ми розуміємо, що різні форми співучасті повинні розглядатись в якості показників ступеня індивідуальної відповідальності [3, с. 407].

Крім того, варто звернути увагу і на заборону прямого і публічного підбурювання до вчинення геноциду, що була викладена в Конвенції 1948 р. та зрештою включена до ст. 25 (3) (e) Римського статуту. Матеріальний елемент даної самостійної форми геноциду передбачає пряме (відкрите або завуальоване, проте чітко зрозуміле для аудиторії, звернення з метою її стимулювання до вчинення геноциду) та публічне (звернене до громадськості) підбурювання до вчинення геноциду. Ментальний елемент включає умисне і свідоме ставлення до вчинюваних дій з метою знищення повністю чи частково відповідну групу.

Отже, під геноцидом як злочином за міжнародним правом ми розуміємо умисне і свідоме вчинення хоча б одного з діянь, передбачених як форми геноциду щодо національної, етнічної, расової чи релігійної групи з метою повного чи часткового знищення її як такої, причому не є необхідним наявність плану, державної політики чи явної лінії поведінки злочинця.

Список використаних джерел:

1. R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [Електронний ресурс]. – 1948. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155?lang=uk#top

3. Принципы международного уголовного права: учебник / Герхард Верле; пер. с англ. С. В. Саяпина. – О.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011. – 910 с.

4. *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Trial Judgement)*, ICTR-96-4-T, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 2 September 1998. Available at: <https://www.refworld.org/cases,ICTR,40278fbb4.html>

5. *The Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana (Trial Judgement)*, ICTR-95-1-T, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 21 May 1999. Available at: <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd5760.html>

6. Доповідь міжнародної комісії по Дарфуру Генеральному секретарю від 18.09.2004 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.un.org/ruleoflaw/files/com_inq_darfur.pdf

7. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top

8. Elements of Crimes [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

9. Carsten Stahn. A CRITICAL Introduction to International Criminal Law. – Carsten Stahn., 2019. – 448 с.

10. *Prosecutor v. Radovan Karadžić (Judgement)*, IT-98-33-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 19 April 2004. Available at: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>